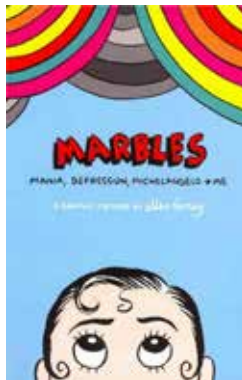

Zo laat je zien wat een ziekte is, teweegbrengt en voor gevolgen heeft

De taal van het beeld

Graphic medicine, zo heet de combinatie van tekeningen en tekst die de afgelopen jaren prachtige boeken heeft opgeleverd. Een geïllustreerd overzicht van de hoogtepunten.

Henk Maassen
h.maassen@medischcontact.nl
@medischcontact

Marbles: Mania, depression, Michelangelo, and me, Ellen Forney

Tal van ziekten hebben de laatste jaren een 'gezicht' gekregen in graphic novels: autisme, depressie, kanker, alzheimer,

burn-out, parkinson – en dat is slechts een greep. Graphic medicine heet het genre inmiddels: geen strips à la Donald Duck of Asterix, maar beeldverhalen die elementen uit roman en strip combineren.

De vorig jaar overleden Justin Green, een Amerikaanse cartoonist, was waarschijnlijk de eerste met zijn in 1972 gepubliceerde *Binky Brown Meets the Holy Virgin Mary*, een autobiografisch verslag van opgroeien met religieuze schuldgevoelens en dwangneuroses. Het genre kwam echter pas goed op

stoom na de laatste eeuwwisseling. In 2007 muntte Ian Williams, een arts uit Wales die kunstenaar werd, het begrip graphic medicine en startte de gelijknamige website, die inmiddels dé plaats is geworden waar alle info en nieuws over het genre samenkomt.

Binky Brown Meets the Holy Virgin Mary, Justin Green

Williams publiceerde zelf in 2014 *The Bad Doctor*, een semiautobiografische graphic novel over een arts met ocs (obsessief-compulsieve stoornis). Hij herinnert zich dat hij aanvankelijk op conferenties werd uitgenodigd om te spreken over het genre bij wijze van luchtig intermezzo. De grootste kracht van het genre, zijn – ogenschijnlijk! – lichtvoetige karakter, was dan ook enige tijd zijn achilleshiel: het maakte dat de boeken onvoldoende serieus werden genomen, ze waren immers 'niet academisch' of 'niet intellectueel' en dus alleen maar grappig bedoeld.

The Bad Doctor,
Ian Williams

WAT MAAKT HET GENRE ZO INTERESSANT?

De veelzijdigheid. Je kunt graphic medicine heel praktisch inzetten om medische informatie te vereenvoudigen en medische concepten toegankelijker maken voor kinderen en mensen met leerproblemen of taalbarrières. Maar ook dokters kunnen hun voordeel doen met het genre. Uit onderzoek bleek dat artsen die *My Degeneration* lazen – Peter Dunlap-Shohl's verslag van zijn leven met de ziekte van Parkinson – merkten dat de graphic novel hun empathie voor patiënten met de ziekte versterkte (zie *top tien op blz. 21*). 'Zo'n boek kan werken als een spiegel', zegt Gert Olthuis, als medisch-ethicus verbonden aan het Radboudumc en kenner van het genre. 'Als arts zie je letterlijk wat je betekent in het leven van die ene patiënt.' Maar het beste antwoord op wat het genre vermag staat in een manifest dat arts en auteur Ian Williams met een aantal collega's opstelde. Het genre toont volgens hen dankzij de synthese van beeld en tekst 'het manifeste, het verborgene en het onzichtbare'. Het eerste slaat op de zichtbare tekenen van ziekte of de littekens daarvan, het verborgene verwijst naar het psychische lijden dat met ziek zijn gepaard gaat en het onzichtbare verwijst naar psychische aandoeningen, zoals ocs of een depressie. Ian Williams heeft naar aanleiding van zijn boek *The Bad Doctor* gezegd dat het beeldverhaal

hem de 'stem' heeft gegeven waarmee hij het over zijn ocs kon hebben. 'Als arts', schreef hij, 'praat je niet graag met je collega's over je eigen problemen. Je mag geen problemen hebben. Toen ik in opleiding was, werden fysieke en vooral mentale problemen gezien als een zwakte. Je werd gestigmatiseerd en er werd over je geroddeld. Het was een meedogenloze omgeving, terwijl ik erg kwetsbaar was en ik mijn best deed om mijn angst en mijn ocs te verbergen.'

HOE WERKT HET?

Het genre bewijst in de eerste plaats de kracht van visuele metaforen. 'Die valt niet te onderschatten', zegt Gert Olthuis. 'Maar er is meer: zo moest ik er erg aan wennen dat veel graphic novels in zwart-wit zijn. Als lezer ben je zo zeer actief betrokken in het vormgeven van het verhaal. Tussen al die individuele plaatjes moet je zelf aan het werk

GERT OLTUIS

'Tussen al die individuele plaatjes moet je zelf aan het werk'

– veel meer dan in romans, of films en tv-series.' Het cliché wil dat een beeld soms meer zegt dan duizend woorden, maar soms is dat waar. Olthuis laat een pagina zien uit *Marbles* waarin Ellen Forney vertelt over het bipolaire syndroom waaraan ze lijdt. 'Dat is toch onmiddellijk duidelijk: dit is de dag van iemand met een depressie: de soberheid, de tijd die verstrijkt, het zit er allemaal in, maar het is toch woordeloos. Het komt in één keer binnen (zie *blz. 18*).'

Daar zijn meer voorbeelden van. Zo krijgt in *Toen David zijn stem verloor* van Judith Vanistendael de patiënt aan het begin van het boek te horen wat er met hem aan de hand is, compleet met tekening van de locatie van het supraglottisch larynxcarcinoom – want dat is de diagnose. Op de plek van de larynx tekent Davids dokter een in rood omcirkelde zwarte vlek, met een pijltje: daar zit de tumor. Vervolgens

Toen David zijn stem verloor, Judith Vanistendael

zien we hoe zijn omgeving – twee dochters, kleindochter en zijn tweede, jonge echtgenote en de geest van zijn grootmoeder die hem helpt ‘tegen duistere gedachten en wanhoop’ – met zijn lot omgaat. Voor zijn dochters geestesooog verandert zijn gezicht in een huiveringwekkende schedel, zijn vrouw – boos omdat hij niet over zijn ziekte wil praten – ziet overal scans met metastasen. David wordt geopereerd en verliest zijn stem. Hij vraagt zijn arts om euthanasie, maar – het verhaal speelt in Duitsland – dat is eigenlijk niet mogelijk. Uiteindelijk helpt de arts hem toch,

met een op ware grootte afgebeelde injectienaald. Daarna zijn we in vijf aangrijpende ‘stille’ spreads getuige van Davids sterven, een tocht die eindigt in het zwart. Ook in *Mom’s cancer* van Brian Fies waarin de 66-jarige moeder van de auteur wordt gediagnosticeerd met longcarcinoom en hersenmetastasen, staan fraaie voorbeelden van het huwelijk tussen woord en vooral beeld. Zoals het telefoongesprek tussen de ik-figuur en zijn stiefvader, waarin Fies in elk van acht paneeltjes zowel het gesproken gesprek als de onuitgesproken subtekst van wat die woorden echt beteke-

We zijn in vijf aangrijpende ‘stille’ spreads getuige van Davids sterven, een tocht die eindigt in het zwart

nen, laat zien. Vaker nog is het de tekenstijl zelf die de lezer raakt, zoals de keiharde beelden, de schreeuwerige letters en de woeste kleuren in Marisa Marchetto’s *Cancer Vixen – a true story*. Ze getuigen van woede, weerspanning en angst. Geen wonder, Marchetto leidde het leven van een drukbezette journalist en cartoonist in New York B.C. (dat staat voor: before cancer), nu gaat ze als een vixen, een feeks, tegen haar borstkanker tekeer: ‘Cancer your wedding! Cancer your career! Cancer your life!’ Tijdens een etentje met haar partner staan de glazen wijn op tafel en geeft ze zich over aan small-

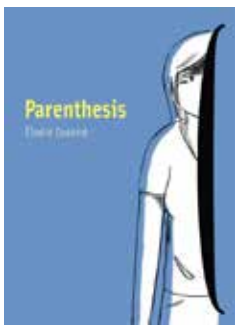
Mom's cancer, Brian Fies

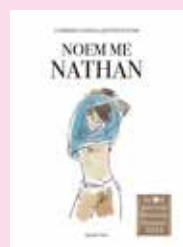
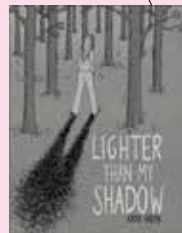
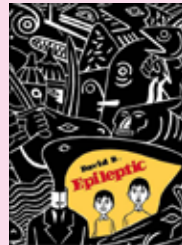
Cancer Vixen – a true story, Marisa Marchetto

talk, maar tegelijkertijd prijken overal op de bloedrode muur achter het stel de woorden 'Cancer, cancer, cancer'. Nog twee voorbeelden, allebei over patiënten met epilepsie. *Epileptic* van David B., in het Nederlands vertaald als *Vallende ziekte* verscheen in zes delen, tussen 1996 en 2003, en vertelt aangrijpend hoe David B. (pseudoniem van Pierre-Francois Beauchard) opgroeide met een broer die leed aan zware, onbehandelbare epilepsie. Het verhaal gaat diep in op de wanhopige zoektocht van de ouders naar een adequate behandeling, op het effect dat zo'n verwoestende ziekte op onderlinge relaties heeft en vooral ook op de ontwikkeling van David B. van jochie tot volwassene. De ziekte wordt verbeeld als monster dat zich zonder toestemming in hun levens heeft genesteld. In het schitterende *Parenthesis* vertelt Élodie Durand over haar worsteling met een vreselijke vorm van epilepsie, veroor-

Parenthesis,
Élodie Durand

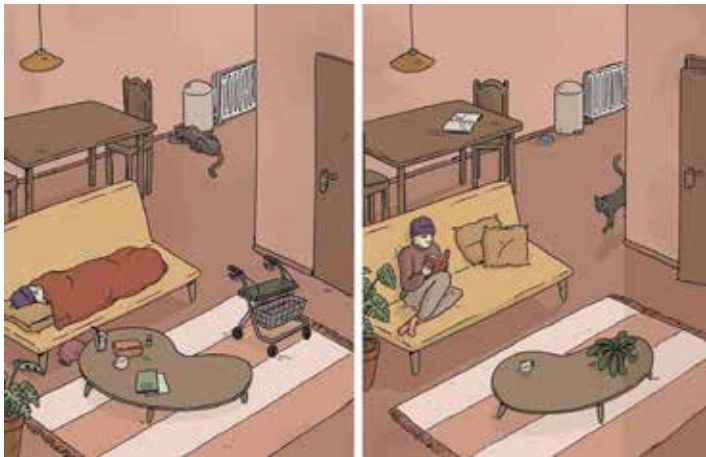

Top tien

TIEN AANRADERS VAN GERT OLTHUIS
'IN WILLEKEURIGE VOLGORDE':

- Peter Dunlap-Shohl, **My degeneration. A journey through Parkinson's** (Penn State University Press, 2015): autobiografisch verhaal dat scherp in beeld brengt hoe het is om de ziekte van Parkinson te krijgen.
- Brian Fies, **Mom's cancer** (Abrams Image, 2006): prijswinnend, autobiografisch boekje over hoe een gezin omgaat met moeders longkanker. (Zie blz. 20)
- David B., **Epileptic** (Pantheon Books, 2005): klassieker, waarin de auteur laat zien hoe het is om op te groeien met een broer die aan zware epilepsie lijdt.
- Ellen Forney, **Marbles: Mania, depression, Michelangelo, and me** (Avery, 2012): zeer persoonlijke graphic novel waarin de auteur vertelt over lijden aan een bipolaire stoornis. (Zie blz. 18)
- Élodie Durand, **Parenthesis** (Top Shelf, 2021): aangrijpend relaas waarin Durand laat zien wat er gebeurde toen er een tumor in haar hoofd zat. (Zie blz. 21)
- Sarah Leavitt, **Tangles: A story about Alzheimer's, my mother and me** (Freehand, 2012): liefdevol boek waarin Leavitt het leven en sterven van haar moeder met alzheimer in beeld brengt.
- Katie Green, **Lighter than my shadow** (Jonathan Cape, 2013): omvangrijke, autobiografische graphic novel over anorexia nervosa.
- Zara Slattery, **Coma** (Myriad, 2021): indringend boek over de ervaringen van de auteur als patiënt op een intensive care.
- Nate Powell, **Verzwelg me** (Sherpa, 2010): intrigerend verhaal over twee kinderen die lijden aan schizofrenie.
- Catherine Castro & Quentin Zutton, **Noem me Nathan** (Querido, 2021): Nathan ervaart zichzelf als hij, maar heeft een meisjeslichaam.

Meer tips en informatie zijn te vinden op:
graphicmedicine.org

Geert zorgt voor zijn vrouw met uitgezaaide kanker.

Naasten,
Maaike Haan, Melanie
Kranenburg, Niek van
Ooijen, 21 euro.

Eva is mantelzorgster voor haar vader met COPD.

zaakt door een tumor. Ze lijdt daardoor aan cognitieve problemen, geheugenverlies en weet soms zelfs niet meer wie ze zelf is. Uiteindelijk wordt ze van de tumor bevrijdt met een Gamma Knife, waarna ze een ernstig hersenoedeem ontwikkelt. Ook Durand weet soms in een enkel beeld te vangen hoe intimiderend het onderzoek kan zijn. Daar zijn geen of nauwelijks woorden voor nodig.

GEBRUIK IN DE OPLEIDING

Volgens de arts Michael Green die de graphic medicine-sectie van het gezaghebbende *Annals of Intern Medicine* redigeert, is het genre inmiddels opgenomen 'in de medische mainstream op een manier die tien jaar geleden ondenkbaar zou zijn geweest'. Gert Olthuis (Radboudumc) bijvoorbeeld gebruikt graphic novels in medisch

onderwijs en onderzoek. 'In een werkgroep laten we derdejaarsgeneeskundestudenten vanuit de deugdeethiek reflecteren op hun professionele ontwikkeling. Dat doen we aan de hand van fragmenten uit graphic novels waarin een arts een consult heeft met een patiënt. Welk gedrag zien we? Welke deugden? Is dit een goede dokter? Waarom wel, waarom niet?' Olthuis was een paar jaar geleden zijdelings betrokken bij de totstandkoming van een graphic novel: **Naasten**. Die beeldroman is het resultaat van onderzoek middels interviews onder mantelzorgers door zijn collega Maaike Haan en het werk van twee tekenaars, Melanie Kranenburg en Niek van Ooijen, destijds (2019) afstuderende studenten van ArteZ hogeschool voor de kunsten in Zwolle. Het boek verbeeldt mantelzorg in de laatste levensfase van kanker en COPD. Als lezer volg je afwisselend Geert die zorgt voor zijn vrouw met uitgezaaide kanker en Eva die zorgt voor haar vader met COPD. De verhalen van Geert en Eva illustreren hoe liefdevol maar ook hoe ingewikkeld, confronterend en schuldbeladen mantelzorg kan zijn. ●

*De verhalen
illustreren
hoe liefdevol
maar ook hoe
ingewikkeld,
confronterend
en schuld-
beladen
mantelzorg
kan zijn*

Workshop

Medisch-ethicus Gert Olthuis verzorgt een workshop tijdens het Medisch Contact-event Taal in de Geneeskunde op **27 juni** in De Doelen te Rotterdam. Hij zal aan de hand van voorbeelden de meerwaarde en de functie van graphic novels laten zien en vertellen hoe ze te gebruiken zijn in public health of in de spreekkamer.

→ Bij dit artikel op medischcontact.nl/artikelen vindt u meer informatie en de bronnen die voor dit artikel zijn geraadpleegd